Nietzsche ve Durkheim’da Ahlak

The Ethics In Nietzsche And Durkheim

Kemaleddin TAŞ

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Isparta, Türkiye

Prof. Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Theology

Isparta, Turkey

kemaleddintas@sdu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8759-5147>

Buse GÜLŞEN

Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Isparta, Turkey

<https://orcid.org/0000-0002-6791-8030>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29238/tbd.2007.42661>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26.03.2020

Yayın Tarihi / Published: 25 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2020

Cilt / Volume: 28

Sayfa / Pages: 239-260

Nietzsche ve Durkheim’da Ahlak¹

Öz: Sosyal bilim alanlarının, özellikle de felsefe ve sosyolojinin en öncelikli konu başlıklarından birisi olan ahlak, tarih boyunca birey ve toplum hayatında önemli bir unsur olmuştur. Disiplinlerin genel karakteristiği gereği ahlakı, felsefe daha çok bireysel, sosyoloji ise toplumsal olarak ele almıştır. Bu makalede, ahlak konusunda kendi alanlarına öncüllük etmiş kişilerden olan felsefe dünyasının en önde gelen temsilcilerinden Nietzsche’nin ve sistematik sosyolojinin ve sosyolojizm akımının kurucusu olarak kabul edilen Durkheim’in ahlakla ilgili düşüncelerine yer verilecektir.

Nietzsche ve Durkheim’in bağlı bulunduğu disiplinler, doğal olarak ahlaka karşı yaklaşımlarında etkili olmuştur. Bu durum, her ikisinin ahlakın alt boyutlarıyla ilgili ortaya koyduğu düşüncelerinde bariz bir biçimde görülmektedir. Diğer bir ifadeyle farklı iki sosyal bilim alanı içerisinde bulunan düşünürler, bunun etkisiyle birbirinden çok farklı argümanlarla ahlak kavramını temellendirmeye çalışmış ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda makalede, Nietzsche ve Durkheim’in ortak konular çerçevesinde ahlak anlayışları; bireysel ahlak, toplumsal ahlak, dinsel ahlak, ödev ahlakı, meslek ahlakı, bilimsel ahlak ve pragmatik ahlak başlıkları altında ele alınarak karşılaştırmalarda bulunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Nietzsche, Durkheim, Ahlak, Birey, Toplum

The Ethics In Nietzsche And Durkheim

Abstract: Ethics has always occupied a certain space in the lives of individuals and societies as the ethics embodies the value boundaries that might shape the lives of individuals and societies. Ethics has been one of the most significant and primary issues of Social Sciences, especially of philosophy and sociology, and has been investigated in various studies as ethics has always been a significant component for an individual to demonstrate the essence of individual and social life as well as to form its structure. Philosophy explores ethics within the individual terms and norms while sociology does it in social terms as per the nature of these sciences.

¹ Bu makale *Nietzsche ve Durkheim’da Ahlak* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir. (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2020). This article is extracted from my post graduate dissertation entitled *The Ethics In Nietzsche And Durkheim* (Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, June 2020).

This article shall investigate the views of Nietzsche regarding ethics, who became a pioneering figure in the studies of ethics in the field of philosophy, and of Durkheim, who is regarded as the founder of systematic sociology and sociologism. The article shall compare and contrast the ethics understandings of Nietzsche and Durkheim under individual ethics, social ethics, religious ethics, responsibilities, work ethic, scientific ethics and pragmatic ethics.

Key Words: Nietzsche, Durkheim, Ethics, Individual, Social

Giriş

Ahlak, sosyal bilim alanlarının, özellikle de felsefe ve sosyolojinin en öncelikli konu başlıklarından birisi olmuştur. Felsefe, ahlaka soyut bir perspektifle yaklaşmıştır. Bu bağlamda genel olarak felsefede insanın eylemlerini ahlakın belirlediği sınırlar içerisinde gerçekleştirdiği anlayışı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Felsefe disiplini içerisinde ahlak alanında yapılan çalışmalarda, insanın manevi olarak ahlakla bağlantı kurması dışında insanların ahlaki olarak sorumluluklarının var olduğunu ve bunun ödev olarak benimsenmesi gerektiğine dair görüşler ortaya çıkmıştır. Düşünürler, toplumda var olan birçok alanla ilgili de ahlak anlayışı olduğunu ortaya koymuşlardır. Ahlakın toplumun birçok alanı ile bağlantı kurarak resmi bir yapı oluşturulmasının sonucunda uygulamalı etik ortaya çıkmıştır. Böylece teorik ve kurallara dayalı bir etik anlayışı oluşturulmuştur.

Ahlakın ilişkili olduğu bir diğer sosyal bilim alanı ise sosyolojidir. Sosyoloji, toplumla ahlak arasında somut çizgilerle ortaya konan bir sistem oluşturmaya çalışmıştır. Sosyolojinin bu yaklaşımı, toplumsal açıdan bütünlük oluşturmayı amaçlamaktadır. Sosyoloji, felsefenin tam aksine ahlakı bireysel olarak değil toplumsal olarak ele almıştır. Sosyolojinin ahlak konusundaki bu tutumunun nedeni, toplumdaki her bireyin sahip olması gereken sorumluluklar ve değer yükümlülüklerinin bulunduğu bir yapı oluşturmaktır. Sosyolojiyi pozitivist anlayış içinde şekillendiren sosyologlar ahlak konusunu da genellikle sosyolojinin takındığı bu tavırla yorumlamışlardır. Pozitivist anlayıştan etkilenen sosyoloji, ahlak alanında tamamen toplumun çıkarlarını gözetken kurallar belirlemiştir. Bu durum, bireyi ikinci plana atmıştır.

Sosyoloji ve felsefenin ahlakla ilgili çizdiği bu çerçeveden hareketle makalede, düşünce dünyaları kendi alanlarının getirileriyle şekillenen bir filozof olan Nietzsche’nin ve bir sosyolog olan Durkheim’in ahlakla ilgili düşüncelerine yer verilecektir. Nietzsche ve Durkheim, ahlak konusunda kendi alanlarına öncüllük etmiş kişilerdir. Bu bağlamda iki farklı

Nietzsche ve Durkheim’da Ahlak disiplini içinde bulunan iki düşünürün alt başlıklarda ahlakla ilgili görüşleri ortak konular çerçevesinde karşılaştırmalı yöntemle ele alınacaktır.

1. Bireysel Ahlak

Nietzsche, bireyin toplum tarafından ikinci konuma koyulmasına eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Nietzsche’ye göre bireyin toplum tarafından kendi türlerini korumak adına konulan ahlaki ilkelere göre hareket etmesi gerektiği anlayışı ve bireyin kişisel olarak varlığının ele alınmaması doğru bir tutum değildir. Nietzsche’nin bu tutuma karşı tavrı şöyledir:

İşte, 'tür her şeydir, birey hiçtir' önermesi, insanlığın bir parçası olduğunda, bu aşırı özgürlük ve sorumsuzluk bütün çağlar için geçerli olduğunda kahkahaların geleceği vardır! Belki de kahkaha bilgelikle birleşecek, geriye yalnızca "şen bilim" kalacaktır.²

Nietzsche, bireyin ahlakının kendi doğasının gereği oluşabileceği anlayışındadır. Nietzsche, bireyin doğup büyüdüğü süreç içinde kendince doğruların ve yanlışların farkına vararak ahlakını kendisinin istediği biçimde oluşturacağını düşünmektedir. “Nietzsche, toplumsal ahlakın temelinde bulunan bireyin bir başkasının iyiliğini düşünerek hareket etmesi gerektiği anlayışını yanlış bir bakış açısı olarak değerlendirir. Nietzsche’nin bu düşünce yapısını yanlış bulmasının sebebi ise bireyin doğal yapısına karşı ters bir düşünce olduğu anlayışındadır.”³ Nietzsche’ye göre toplum tarafından yaratılan ahlaki değerlerle bireylerin ahlak anlayışlarının oluşturulması kabul edilebilir bir durum değildir. Toplumdaki ahlaki değer yargılarının oluşturulduğu sırada bireylerin gözlemlenerek değer yargılarının şekillenmesi gerektiğinin altını çizen Nietzsche, bireyin söz konusu olduğu bir düzende değer yargılarının kesin ifadelerle açıklanamayacağı anlayışındadır:

Tüm değer takdirleri kesin bir perspektiften yapılır: Bireyin, bir topluluğun, bir ırkın, bir devletin, bir kilisenin, bir inancın, bir kültürün korunması perspektifinden – Değer takdirlerinin daima bir perspektiften yapıldığını unuttuğumuz için, tek bir birey kendi içinde çok büyük miktarda çelişkili değerlendirmeler ve sonuç olarak çelişkili dürtüler taşır.⁴

² Friedrich Nietzsche, *Şen Bilim*, çev. Ahmet İnam (İstanbul: Say Yayınları, 2011), 24.

³ Eda Çakmakaya, “Ahlakın Neliği Sorununa Bir Bakış: Darwin ve Nietzsche’de Ahlakın İşlevi”, *FLSF Dergisi*, Sayı: 24 (2017), 431.

⁴ Friedrich Nietzsche, *Güç İstenci*, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 191.

Nietzsche, bireyin ahlakileştirilmesi adına bedenin olumsuzlanması dâhil tamamen ahlakın istediği şekilde eylemlerini gerçekleştirmesi gerektiği anlayışını bireyin yapısına ters bir durum olarak görmektedir. Nietzsche, bireyin ahlaka uygun eylemlerde bulunarak hareket etmesi gerektiği anlayışını toplumsal zihniyetin dayattığını ifade etmiştir. Bedeni olumsuzlamak yoluyla ahlakileştirerek, kendi gerçeğinden uzaklaşan, doğasına aykırı duran insanı bu şekilde eylemeye iten, onun sosyal bir varlık olduğu varsayımdır. Bu bir güç isteminin uzantısı olarak gerçekleşir. Nietzsche’ye göre insan, toplumsal/politik değil aksine bireyseldir. Ancak her ne kadar insan doğası gereği bireysel olsa da, disiplin ve ceza yöntemleri kullanılarak itaatkâr hale getirilip ahlakileştirilmiştir.⁵

Nietzsche, bireyin kendi potansiyelinin bulunduğunu ve bunu gerçekleştirmesi için ahlakın belirlediği ilkeler doğrultusunda değil tamamen kendi kişisel yorumlamalarına göre davranması gerektiği anlayışındadır. Ahlâkın kişinin kendini gerçekleştirmesi ve değer yaratması önünde bir engel oluşturduğunu belirten Nietzsche, kişinin yeni şeyler yaratabilecek bir potansiyele sahip olduğunu ve bütün eylemlerini, belirli bir ahlaka göre değil, tamamen kendine bağlı olarak gerçekleştirebileceğini söyler. Yani böylece kişi kendi eylemlerinin değerini kendinden çıkarır; çünkü kendisi oldukça kişisel bir yolla yorumlar. Onun bir kuralı yorumlayışı her zaman kişiseldir.⁶ Nietzsche’nin böyle bir yorumda bulunmasının sebebi olarak içinde bulunduğu toplumda yapmış olduğu gözlemlerle bireylerin potansiyellerini kullanamadığına inanmasından kaynaklı olduğu ifade edilebilir.

Durkheim, toplumsal bütünlüğü baz alarak sosyolojisini kuran bir sosyologdur. Durkheim’in oluşturduğu bu sosyoloji temelinde bireyden çok topluma yer verilmiştir. Durkheim, bireyin varlığının gerçekleşmesi için bile toplumun var olması gerektiğini ifade eder. Toplum, salt onu oluşturan bireylerin bir toplamından ibaret değildir. Bireylerin birleşikliğinden doğan sistem, kendine has özelliklere sahip, özgül bir gerçekliği temsil eder. Şüphesiz ortada bireysel bilinç diye bir şey yoksa kolektif bir kendiliğin de üretilmesi olanaksızdır. Durkheim’in burada birey ile toplum arasında kurduğu ilişki ve denge önemlidir. Durkheim, birey ve bireysel bilinci reddetmemekle birlikte, bireyin inşasını kolektif bilinç ve toplum üzerinden kurmaktadır.⁷

⁵ Çakmakçaya, “Ahlakın Neliği”, 430.

⁶ Metin Becermen, “Nietzsche’de Güç İstemi ve Hakikat İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:11, Sayı:19 (2010), 367.

⁷ Bayram Ali Çetinkaya, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 162.

Durkheim, bireyi reddeden bir sosyolog değildir fakat bireyin toplumun bütünselliği sağlayacak sistemi oluşturacak bir yapıda da olmadığını düşünmektedir. Durkheim’ın bireyin varlığını ve bilincini dahi toplumun inşa edeceğini düşünmesi onun sosyolojisinde bireyin hangi konumda olduğunu göstermektedir.

Durkheim’ın bireysel ahlak anlayışında da bireyin önceliğinden çok toplumun önceliği söz konusudur. Durkheim’ın bireysel ahlak konusunda bu görüşte olmasının sebebi kendisinin sosyolojizm anlayışına bağlı olmasından kaynaklıdır. Durkheim, bireysel ahlakın da toplumsal yapı sayesinde oluşabileceği düşüncesindedir:

Toplumun kendine ait bir doğası vardır ve sonuçta onun gereksinimleri bireyler olarak bizim doğamızdan oldukça farklıdır: Bütünün yararına olan parçanın yararına olmak zorunda değildir. Bu nedenle, toplum bizim sürekli ve maliyetli fedakârlıklar yapmamız gerekmeden oluşturulamaz veya sağlanamaz. Toplum bizden üstün olduğu için, bizi kendimizi aşmak zorunda bırakır ve onu aşmak için varlık bir dereceye kadar kendi doğasından ayrılmalıdır.⁸

Durkheim, toplumsal iş bölümü bağlamında ele aldığı organik dayanışmaya türüyle ilişki içinde olan modern toplumların sahip olduğu ahlak anlayışının bireysel ahlak anlayışı olduğunu ifade etmiştir. Durkheim’a göre modern toplumlarda dini inanç zayıflamış olsa bile ahlak, kaynağını bireyden alamaz. Çünkü birey, tek başına hiçbir anlam ifade etmez. Modern toplumlarda ahlak kurallarının birey merkezli kurulması ya da "ahlaki bireycilik", ahlaki buyrukların salt bireysel akıldan çıktığını çağrıştırmamalıdır. Görüldüğü gibi Durkheim sosyolojisinde birey, kendi başına bir anlam ifade etmez. Birey, toplumun bir ürünüdür. Toplum varsa, birey vardır. Birey topluma oranla tali olduğu için, ahlaki otoritenin kaynağı olamaz. Bu otoritenin kaynağı Tanrı ya da toplumdur. Birey ancak aşkın bir otoritenin buyruğuna düzenli olarak uyum sağlayabilir. Modern (organik dayanışmalı) toplumlarda dini inançların zayıflamasıyla, ahlaki otoriteye toplumdan başka kaynaklık yapacak güç kalmamıştır.⁹

Durkheim, modern toplumlarda bireyin dini inancı zayıf olmasının dışında bireyin, ahlaki oluşturabilecek bir donanıma sahip olmadığını ve bu durumda toplumun oluşturacağı ahlaki sistemin devreye gireceğinin altını çizmiştir.

⁸ Emile Durkheim, *Ahlak ve Toplum*, çev. Duygu Çenesiz (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016), 176.

⁹ Çetinkaya, *Düşüncenin Serüveni*, 183.

2. Toplumsal Ahlak

Nietzsche’ye göre toplumsal ahlak, bireyin kendi ahlakını bir kenara bırakarak uyması gereken ahlaki değerleri içeren bir yapıdır. Bireyin toplumun ahlaki değerlerine uymak zorunda olduğu algısına karşı çıkan Nietzsche, toplumsal ahlakın bireyin üzerinde baskı kurduğunu ve bireyin yaşantısını bu ahlak çerçevesinde hareket ederek idame etmesi gerektiği anlayışıyla bireyin yok sayıldığını düşünmektedir. Nietzsche’nin toplumsal ahlaka karşı eleştirel bir bakış açısında olmasının sebebi olarak onun toplum anlayışına da eleştirel bir şekilde yaklaşmasından kaynaklı bir durumun söz konusu olduğu ifade edilebilir. Nietzsche, toplum zihniyetinin temelde bireyi önemsemediğini düşünmektedir:

Toplulukla bireyleri arasındaki ilişki, tıpkı borçluyla alacaklı arasındaki şu temel ilişki gibidir. Bir toplulukta yaşanılır; bu, toplulukta yaşamamanın kazançlı yanlarının tadı çıkarılır (ama ne de kazançtır ya! Bugün zaman zaman küçümsüyoruz onu), ihtimam içinde, huzurlu, güvenli, dışardakilerden, “huzursuzluklardan” gelecek belli kötü davranışlardan ve zararlardan korkmaksızın yaşanır çünkü bu zararlı ve kötü davranışlara karşı topluluk üyesi, duyduğu zorunlulukla, kendini rehin koyar. Bu rehin koyma süreci işlemezse ne olacaktır? Topluluk, ona alacağını alamamış alacaklı olarak, bunu ödetebildiğince ödetecektir.¹⁰

244

Nietzsche, bireyin toplumsal ahlaka göre hareket etmesinin sebebinin güvenlik amaçlı olduğunu vurgulamaktadır. Nietzsche’nin bu yaklaşımının sebebi, bireyin içinde yaşadığı toplumda aykırı bir düşünce yapısına sahip olmanın, farklı bir bakış açısında bulunmanın bireyi güvende hissettirmeyeceğini aktaran toplumsal ahlaki ilkelerin varlığından kaynaklandığına inanmasıdır.

Uygarlaşmış toplumda talep edilen uygulamalar şunlardır: Gülünç olmaktan, gösterişten, kibirden özenle kaçınmak, erdemler gibi şiddetli arzuları da geriye atmak, kendini uyarlamak, düzene uymak, küçülmek- bunların hepsi toplumsal ahlak olarak, kaba şekliyle, hayvanlar dünyasının derinliklerine kadar her yerde bulunur. Ve ancak bu derin bütün sempatik önlemlerin arkasında saklı olan niyeti görürüz: İnsan, takipçilerden kaçmak ve avı bulmada güvenli olmak

¹⁰ Friedrich Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 87.

ister. Bundan dolayı hayvanlar kendilerine hakim olmayı öğrenirler ve kendilerini, örneğin bazıları, renklerini çevrenin rengine uyarlanacak şekilde değiştirirler, kendilerini ölü gibi gösterirler başka bir hayvanın ya da kumun, yaprakların, yosunların sürüngenlerin şeklini ve rengini alabilirler. İşte kişi de bunu gibi kendini, genel olarak, “insan” kavramının ya da toplumun arkasına saklar ya da hükümdarlara, sınıflara, partilere, çağın düşüncelerine veya çevreye uyarlar.¹¹

Nietzsche, bireyin güvenliği sağlamak adına girdiği konumlardan biri olan toplumsal ahlakın hayvanların yaşamlarını sürdürmek ve güvenlik amacıyla kendilerini korumak için yaptığı eylemlere benzetmektedir. Nietzsche, bu düşünceyle bireyin yaşamdaki amacını açıklarken bir yandan da toplumsal ahlak bağlamında ifade ettiği açıklamalarla toplumsal ahlak anlayışına eleştirel bir üslupla yaklaşmaktadır.

Durkheim, bireylerin varlığını göstermesi için toplumun gerekli olduğu anlayışındadır. Toplumun içinde düzenin sağlanabilmesi için toplumsal ahlakın da var olması gerekmektedir. Durkheim’a göre toplumsal ahlak, toplumsal iş bölümü ile alakalıdır. Durkheim, toplumsal iş bölümünü toplumun dayanışma türlerine bölmüştür. Mekanik dayanışma ve organik dayanışma toplumsal iş bölümünün temelini oluşturan dayanışmalardır. Mekanik dayanışma geleneksel yapıya sahip çok fazla iş bölümünün bulunmadığı bir dayanışma türüdür. Organik dayanışma ise daha modern düzeyde bir dayanışmadır ve birçok iş bölümü mevcuttur. Durkheim, toplumsal ahlakı, geleneksel yapıya sahip mekanik dayanışma türünde bulur. Bunun sebebi bireyselleşmenin çok mümkün olmadığı bu dayanışma türünde iş bölümünün az olması ve herkesin bir birlik içinde işlerini gerçekleştirmesidir. Durkheim, böyle bir birlik içinde yer alan kabilelerin, toplulukların kendi içinde geleneksel bağlılıklarının ve yer alan yapıların düzenli kalması için toplumsal ahlakın var olageldiğini düşünmektedir. Durkheim, iş bölümünün çok fazla bulunduğu bir dayanışma türü olan organik dayanışma da modern bir yapı bulunması ve bireysellik söz konusu olduğu için toplumsal ahlakın etkisinin bu dayanışma da mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Durkheim, bireysellelikle beraber toplumsal ahlak anlayışının ortadan kalkması yüzünden bireylerin bir bütünlük hissi içinde olmamasından kaynaklı intiharların gerçekleştiğini iddiasındadır¹² Durkheim, intihar ile ilgili bir açıklama yapabilmek için bu konuyu daha önce ele alanların ortaya koyduğu görüşleri incelemiştir. Bu görüşlere göre akıl hastalığı, ırk, kalıtım, hava sıcaklığı ve taklit gibi etkenler

¹¹ Friedrich Nietzsche, *Tan Kızıllığı*, çev. Hüseyin Salihoğlu - Ümit Özdağ (Ankara: İmge Kitabevi, 2014) 34-35.

¹² George Ritzer – Jeffrey Stepnisky, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev. İrmak E. Howison (Ankara: Deki Basım Yayın, 2015), 13-18.

intihara neden olmamaktadır. Bunların intiharın açıklanması için geçerli olamayacağını tek tek kanıtlayan Durkheim’a göre bireyi intihara sürükleyen etken toplumdur.”¹³

Durkheim sosyolojisinde ele alınması gereken bir diğer nokta onun modern toplumların ahlak anlayışı ile ilgili yapılan incelemelerde bu toplumların ulusal niteliklerinin ahlak çerçevesinde şekillenebilmesi için toplumun sahip olduğu bilincin etken unsurları göz önünde bulundurularak toplumsal bütünlüğün sağlanabileceği anlayışıdır. Durkheim’a göre modern toplumlar, ulusal bir niteliğe sahip olarak ele alınmışlardır. Fakat bu toplumların ulusal nitelikleri ele alınırken kültürel değerleri baz alınarak değil ahlaki değerleri ele alınarak ulusal nitelikler incelenmelidir. Durkheim sosyolojisinde modern toplum, ulusal bir niteliğe sahiptir. Ancak ulusun ya da toplumun bütünleşmesinde, asıl vurgu kültürden ziyade değerlere, yani ahlaka yapılmaktadır. Ahlak anlayışı, daha çok bir toplumun ürettiği iyi ve kötü ile ilgili yargılardan değil, evrensel geçerliliği yüksek olan, akla dayalı etik ilkelerden oluşur. Bu durum, Durkheim sosyolojinde bir çelişki gibi görülür. Toplumsal bütünleşmede kutsallığa, ayinlerden ve ritüellerden doğan coşkuya yaptığı vurgu onu irrasyonalizme; etik vurgusu ise rasyonalizme ulaştırır. Durkheim bu çelişkiyi toplumların olağan dönemlerde rasyonel, olağandışı dönemlerde ise irrasyonel yönelimlere sahip olduğunu söyleyerek açıklığa kavuşturur. Bu çerçevede sosyologun yapması gereken iki görev bulunmaktadır; olağan dönemlerin rasyonel bütünleştirici ilkesini ve olağandışı dönemlerin irrasyonel bütünleştirici ilkesini bulmak. Bu ilkelerden ikincisinin daha fazla değer yüklü olduğu açıktır.¹⁴

Durkheim, modern toplumların ulusal niteliklerini ortaya koymak için ahlaki değerlerin ele alınmasını vurgulamıştır. Fakat bu değerlerin akla dayalı etik ilkeleri ile ele alınmasını istemesi onun sosyolojisi açısından farklı bir bakış açısı olmuştur. Durkheim, geleneksel toplumlarda toplumların ahlaki değerlerini toplumun bağlı olduğu dini inançtan kaynaklı gelenek ve törelerle açıklarken modern toplumlarda ahlaki değerlerde akli işin içine alarak açıklaması aslında onun toplumun her durumu ile ilgili çok yönlü düşünen bir sosyolog olduğunu gösterir.

3. Dinsel Ahlak

Nietzsche’nin dine ve ahlaka karşı eleştirel yaklaşımından hareketle dinsel ahlaki değer yargılarının da onun tarafından olumlu görülebilecek bir yanı yoktur. Nietzsche’nin

¹³ Emile Durkheim, *İntihar*, çev. Özer Ozankaya (İstanbul: Cem Yayınevi, 2017), 6.

¹⁴ Çetinkaya, *Düşüncenin Serüveni*, 177.

dinsel ahlaka eleştiride bulunmasının sebebi ahlakın toplumun içinde belirli bir sınıf tarafından oluşturulması ve ahlakı ve ahlaki değer yargılarını toplumun belirli bir kısmındaki insanların çıkarlarına uygun olarak ortaya konduğu anlayışında olmasındandır. Bu bağlamda Nietzsche, ahlakın içinde yer alan dinsel ahlaka da değer vermemektedir:

Ne ahlakın ne dinin, Hristiyanlıkta, hakikatin herhangi bir noktasıyla ilgisi vardır. Safi hayali nedenler (“Tanrı”, “ruh”, “ben”, “tin”, “özgür istenç”-hatta “özgür olmayan”); safi hayali etkiler (“günah”, “kurtuluş”, “inayet”, “ceza”, “günahların affı”). Hayali varlıklar (“Tanrı”, “tinler”, “ruhlar”); hayali bir doğa bilim (antroposentrik; doğal nedenler kavramının topyekün noksanlığı); hayali bir psikoloji (kendi kendini yanlış anlamalar, hoş ya da nahoş durumların, örneğin nervus sympathicus* durumların dinsel-ahlaksal sapkınlıkların simgeleriyle yorumlanması gibi -“pişmanlık”, “vicdan azabı”, “şeytanın ayartısı”, “Tanrının yakınlığı”-); hayali bir erekbilim (“Tanrının krallığı”, “kıyamet”, “ebedi yaşam”). Bu safi uydurmalar dünyası ile hayal dünyası arasında, birincinin aleyhine olmak üzere, hayli fark vardır; hayal dünyası en azından gerçeği yansıtır oysa diğeri gerçeği yanlışlar, ucuzlatır ve yadsır.¹⁵

Nietzsche toplumsal düzeni sağlamak adına ele alınan dinsel ahlaki değer yargılarının bireyin ruhsal dünyasında kaotik bir duruma dönüştüğünü düşünmektedir. Bireyin içine düştüğü bu ruhsal bunalım ise onun ahlaki değerlere karşı şüphe duymaya başlamasına neden olmuştur. Nietzsche’ye göre genel ahlak anlayışı içerisinde ele alınan toplumsal düzenlemeleri sağlamak amacıyla ağırlıklı olarak ortaya konan dinsel ahlaki değerler toplumun içerisinde bireyin kendini yadsımasını ve acıma duygusunu ortaya çıkarmış ve bireyi bir karamsarlığın içerisine sürüklemiştir. Bireyin bu karamsarlığın içerisine sürüklenmesi ahlaktan kuşku duyulmaya başlanmasına neden olmuştur.¹⁶

Nietzsche, dinsel ahlaki değer yargılarının toplumda bir nizam sağlamak adına bireyin hayatını yadsımasını ve bireyin acıma duygusunun içerisine girmesini istediğini düşünmektedir. Fakat Nietzsche, bireyin dinsel ahlakın istediği bu durumları gerçekleştirmek

* Sinir sisteminin bölümü.

¹⁵ Friedrich Nietzsche, *Deccal*, çev. Ayça Kaya (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 20.

¹⁶ Sabahattin Çevikbaş, “Nietzsche ve Nihilizm Kalkanına Yaşamın Yadsınmasını Kazımış Olan Bir Felsefe”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/1 (2010), 31.

yerine ahlaki değerlerden şüphe duymaya başlaması sonucunda nihilizm akımının ortaya çıktığını düşünmektedir. Nietzsche’nin felsefesinde yer alan bireylerin yaşantılarında gerçekleşen “decadence” durumu onların şüphe, kuşku ve sorgulama durumunu tetikleyerek kendi bireysel anlayışlarını ortaya koymalarına neden olmuştur.

Durkheim, din ve toplum arasında sıkı sıkıya bir bağ olduğunu düşünmektedir. Durkheim için dinin etkisiyle ortaya koyulan ahlaki değerlerin önemli bir unsur olduğu ifade edilebilir. Durkheim’a göre din, toplumsal düzenin oluşturulmasını sağlamak adına önemli bir husustur ve bu doğrultuda din, toplumsal düzeni sağlayabilmek adına ahlaki değer yargıları ortaya çıkarır:

Dinin toplumsal hayatın tamamına hâkim olduğunu biliyoruz; ancak bunun nedeni toplumsal hayatın neredeyse tamamen, hep birlikte çok özel bir kudrete bağlanmış olmaları üzerine kurulu olmasıdır. Dini görüşün gücünü ve kaynağını açıklayan şey toplumsal düzenlemelerdir. Toplumsal kitlelerin tamamı homojen unsurlardan oluştuğundan, yani kolektif tür çok gelişmiş olup bireysel tür olgunlaşmamış halde olduğundan, toplumun ruhsal yaşamının tamamen dini karakterde olması kaçınılmazdır.¹⁷

Durkheim’ın ortaya koyduğu dinsel ahlakın kolektif toplum bilincine sahip yani toplumsal iş bölümünün az olduğu mekanik dayanışmaya dayalı geleneksel formlardaki toplumlarda gerçekleşeceğine de dikkat çekmek gerekir. Çünkü ortaya konan bu dinsel ahlak, bireyselliğin hâkim olduğu organik dayanışmaya dayalı toplumlar için bir anlam ifade etmez. Durkheim’ın toplumla din arasındaki bağlantıyı önem vererek ifade etmesinin sonucunda onun toplum üzerinde dinin sergilediği ahlaksal yargılara da önem verdiği görülmektedir.

Durkheim, geleneksel toplum yapısından çıkılması, sekülerliğin ortaya çıkması, dinin otoritesini kaybetmesi gibi süreçlerin yaşanması ile toplumun normatif ilkelerini sağlayan dinsel ahlaki değerlerin önemini kaybetmesi sonucunda toplumsal düzeni sağlayan unsurların zayıfladığını düşünmektedir. Batıda Aydınlanma, burjuvazinin yükselişi, dinselden dünyevi olana doğru otorite dönüşümü, sanayileşme süreçlerinin ortaya çıkardığı sorunlar diğer sosyologların olduğu kadar Durkheim’ın da sorunuydu ve daha da önemlisi bu sorunların kesişme noktasında dinden ekonomiye kadar birçok problemin odağında yer alan normatif

¹⁷ Durkheim, *Ahlak ve Toplum*, çev. Duygu Çenesiz, 73.

ilkelerin tespiti gerekiyordu. Zira dinsel olanın otoritesinin zayıflamasıyla, toplumsal düzeni sağlayan ona ait normatif ilkeler de eski önemini kaybetmişti.¹⁸

4. Ödev Ahlakı

Nietzsche, ödev ahlakını Kant’ın ödev ahlakı anlayışı üzerinden ele alarak eleştirel bir düşünce ortaya koyar. Nietzsche, Kant’ın ödev ahlakında bireyin sorumluluğunu gerçekleştirirken salt erdem anlayışının bireyin aklını yönlendirmesi gerektiği tutumuna karşı çıkar. Nietzsche, bireyin kendi erdem anlayışını kendisinin bulması gerektiğinin altını çizer:

Ahlakçı Kant’a dair bir sözüm var. Erdem, bizim buluşumuz olmalı; bizim en kişisel meşru müdafaamız ve def’i hacetimiz olmalı: Başka her tür anlamda tehlikeden başka bir şey değildir. Yaşamımızı koşullandırmayan şey, ona zarar verir: Kant’ın arzuladığı gibi, salt “erdem” kavramına saygı duygusundan gelen bir erdem zararlıdır. “Erdem”, “ödev”, “kendisi iyi”, gayrişahsi, genel geçer nitelikte iyi – ham hayaldir tüm bunlar; çöküşün, yaşamın son tükenişinin, Königsberg Çinliğinin dile getirdiği.¹⁹

Nietzsche, bireylerde ortaya konan ödev ahlakı anlayışına eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Bu doğrultuda belirli kademelere sahip olan, toplumda belirli kıdemleri bulunan kimselerin birey üzerinde bilge kişiliğini ortaya koymak adına yaratılan “ödev” anlayışını kabul edilebilir bir durum olarak görmez:

Koşulsuz ödevler. - En güçlü sözcüklere ve seslere en ikna edici tavırlara ve konumlara tümüyle etkinlik kazanmak için gereksinim duyan tüm insanlar, devrimci politikacılar, sosyalistler, tövbe ve istiğfara çağıran Hristiyan ya da Hristiyan olmayan rahipler, hiçbiri yan başarıya tahammül edemez. Hepsi "ödev"den, koşulsuz ödevden dem vurur - onsuz büyük pathoslarını*haklı kılamazlar; bal gibi de bilirler böyle olduğunu! Böylece mutlak buyruklarla donanmış, onların övgüsünü yapan ahlak felsefelerinin ardına düşerler ya da örneğin Mazzini’nin** yaptığı gibi dinsel kokan görüşler geliştirirler. Çünkü diğer insanların koşulsuz güvenini kazanmak

¹⁸ Çetinkaya, *Düşüncenin Serüveni*, 160.

¹⁹ Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam, 17.

* Duygusal atmosfer.

** Giuseppe Mazzini (1805-72). İtalyan Devrimcisi.

isterler, her şeyden önce, en yüksekte, tartışılmaz yüce bir buyruğa dayalı, koşulsuz bir kendine güven geliştirme gereksinimi içindedirler, kendilerini bu buyruğun kölesi ve aracı gibi duyup, göstermek isterler.²⁰

Durkheim, ödev ahlakını ahlaki sorumluluk adı altında ele almıştır. Durkheim’in ahlaki sorumluluk anlayışında bireyin ortaya konan sorumluluğu bir zorunluluk olarak değil, bilinciyle bu sorumluluğu benimsemiş ve bu sorumluluğu gerçekleştirmek için davranış geliştirmiş olması gereklidir:

Ahlak hakkında ileri süreceğimiz argümanların hepsi tek bir olguya dayanır: Ahlaki sorumluluk. Etiğin bütünü bu şekilde ahlaki sorumluluğu açıklayıp şartlarını inceleyerek açıklığa kavuşabilir. Ele alacağımız ana şart ahlak yasası ve onun sonuçlarıdır. İnsanın sorumluluk sahibi bir varlık olduğu inkar edilemez. İnsan, eylemlerini değerlendirir, onları iyi ya da kötü ilan eder, ve başkalarının da bu eylemleri yargılama hakkına sahip olduğunu bilir. Bu, isnat etme niteliği de denen sorumluluğun özüdür.²¹

250

Ahlaktan hareketle oluşan etiğin kurallar ve ilkeler çerçevesinde ahlaki sorumluluğu anlaşılır kılacağını düşünen Durkheim, sorumluluk sahibi olmanın yasalar çerçevesinde, kurallar çerçevesinde gerçekleşmesinin yanı sıra bir de ahlaki çerçevede sorumlulukları gerçekleştirmenin yükümlülüğünden bahsetmiştir.

Durkheim, insanların yasalarla zorunlu olarak sorumluluklarını yerine getirmesi değil bunu bir ahlaki bilinç haline getirip eyleme dönüştürüp bir ödev olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgular:

20 ya da 30 yıl sonra bile bugün işlediğim bir eylemimden ötürü sorumlu hissedeceğim. Sivil yasalara göre bu eylemden belli bir süre sonunda mesul tutulamayacağımız bir gerçek. Ancak ahlak yasası söz konusu olduğunda böylesi bir muafiyet yok. Ahlaki sorumluluk, eylemi ömür boyu ayakta tutar. Eylemin olup bitmesi bir anlık olsa da ondan ömrümüzün geri kalanı boyunca sorumlu tutuluruz.²²

²⁰ Nietzsche, *Şen Bilim*, çev. Ahmet İnam, 29.

²¹ Emile Durkheim, *Felsefe Dersleri*, çev. Denca Kartun, Adem Beyaz (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 267.

²² Durkheim, *Felsefe Dersleri*, çev. Denca Kartun – Adem Beyaz, 267.

Durkheim’de ödev ahlakı kavramı onun toplumsal iş bölümü anlayışının çevresinde de ele alınabilir. Durkheim, toplumların toplumsal iş bölümü algısını ahlaki olarak bir ödev bilincine dönüştürmeye çalıştığını düşünmektedir. Durkheim, toplumun iş bölümü kapsamında oluşturduğu bu ödev bilincini desteklemektedir:

Ancak kesin olan bir şey varsa, o da kamuoyunun gitgide iş bölümünü ahlakın kesin bir kuralına dönüştürmeye, onu bir ödev gibi kabul ettirmeye eğilim gösterdiğidir. Her ne kadar ona karşı gelenler yasayla saptanmış belli bir cezaya çarptırılmıyorlarsa da, kınamaya uğruyorlar. Belli bir şeye bağlanmaksızın her şeyle uğraşarak, her şeyden tad alan ve anlayan, uygarlığın en seçkin güzelliklerini kendinde toplayıp yoğunlaştıran insanın tam ve olgun insan sayıldığı zamanlar geçmişte kaldı. Eskiden onca övgü gören bu genel kültür, bugün ancak gevşek ve tembel bir eğitimin temeli olarak görülmektedir.²³

Durkheim, bireyin içinde bulunduğu toplumun toplumsal düzenini sağlayabilmesi için konulan ödev yükümlülüklerine adapte olması gerektiğini düşünmektedir. Durkheim’ın bu düşüncede olmasının nedeni onun sosyolojisinde toplum bireyden önce gelen bir konumda olduğu için bu düşüncede olduğu söylenebilir. Durkheim, ödev ahlakı bağlamında bireyin bilinç oluşturmaya gerektiğini eğer bu şekilde bir bilinç oluşturma söz konusu değilse bireyin biçimsel olarak ödev ahlakının ortaya koyduğu yükümlülükleri benimsemesi gerektiğini düşünmektedir.

5. Meslek Ahlakı

Nietzsche genel olarak meslek ahlakı ile ilgili bir tanımlama yapmasa da felsefeyi benimsemiş, bu alanda filozof olarak kendini göstermeye çalışanların uyması gereken ilkelerin var olduğunu vurgulamıştır. Nietzsche’nin filozof olmakla ilgili ortaya koyduğu ilkeler meslek ahlakı kapsamında ele alınabilir.

Nietzsche’ye göre “Yorumcu”, fenomenleri belirtiler olarak düşünen ve aforizmalarla konuşan fizyolog ya da doktordur. “Değerlendirmeci” ise “perspektifler” düşünen, onları yaratan ve şiir aracılığıyla konuşan sanatçıdır. Geleceğin filozofu sanatçı ve doktordur, tek kelimeyle yasa koyucudur.²⁴ Bu bağlamda Nietzsche, felsefe ile ilgilenen birinin filozof

²³ Emile Durkheim, *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya (İzmir: Cem Yayınevi, 2018), 66.

²⁴ Gilles Deleuze, *Nietzsche*, çev. İlke Karadağ (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2016), 24.

olarak değerlendirilebilmesi için felsefeyi bir yorumcu ve değerlendirmeci olarak ele alması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü yorumcunun aynı bir fizyolog gibi çalıştığını, değerlendirmecinin ise bir sanatçı gibi çalışmalarında kendini gösterdiğini düşünmektedir. Filozof olmak isteyen kişinin de aynı bir fizyolog ve sanatçı bakış açısına sahip yorumcu ve değerlendirmeci özelliklerini benimseyerek felsefede kendini göstermesi gerekmektedir.

Nietzsche, filozofun sahip olması gereken özelliklerin dışında, Sokrates’ten itibaren felsefe ile uğraşanların felsefe ile ilgilenirken uyması gereken nitelikli ilkeleri bir kenara bırakarak felsefeye yaklaşmasının bu işin doğasına aykırı olduğu anlayışındadır. Nietzsche’nin bu görüşünden hareketle onun Sokrates’ten itibaren felsefe ile ilgili uygun gördüğü meslek ahlakı anlayışının dışında bir tutum sergilenmesinden ötürü eleştiride bulunduğu görülmektedir. Felsefenin yozlaşması ile birlikte yasa koyucu filozof, yerini boyun eğen filozofa bırakır. Yerleşik değerleri eleştirenin, yeni değerlerin ve değerlendirmelerin yaratıcısının yerine, kabul görmüş değerlerin koruyucusu geçer. Filozof, metafizikçi olmak için, fizyolog ya da doktor olmayı bırakır; “kamusal profesör” olmak için şair olmayı bırakır. Doğrunun ve aklın gereklerine boyun eğdiğini iddia eder; ama aklın bu gereklerinin altında, sıklıkla, pek de öyle akılcı olmayan kuvvetler, devletler, dinler, gündelik değerler buluruz.²⁵

Nietzsche, filozofların içinde bulunduğu alanı içeren ilkelere karşı mesleki bir ahlak anlayışında olmayıp tamamen devlet, din, kuvvetlerin korkusu ile içinde bulundukları felsefe alanını ve onun ilkelerini yok saydıklarını ifade etmiştir. Nietzsche bu durumu gerçekleştiren filozofların itaatkâr bir şekilde bu alanda bir şeyler gerçekleştirmeye çalıştıklarını düşünmektedir.

Durkheim’in meslek ahlakı anlayışında ise mesleklerin kendine ait kuralları vardır ve o kurallar mesleğin ahlakını yansıtır fakat bu kurallar yani meslek ahlakını oluşturulan kurallara uymamazlık durumunda Nietzsche de olduğu gibi mesleğini yerine getiremeyenlere eleştiride bulunmaz. Durkheim’daki meslek ahlakı Nietzsche’dekinin tersine daha esnek bir yapıdadır. Durkheim, her mesleğin kendi içinde olan ahlaki kurallarının olduğunu ifade eder:

Bu ahlakın ayırt edici, onu etiğin diğer bölümlerinden farklılaştırıcı özelliği, kamu bilincinin onu değerlendirirken sergilediği bir tür kayıtsızlıktır. Kamuoyu başka hiçbir alanda ahlak kurallarının ihlalini, en azından genel anlamda, bu denli hoşgörülle karşılamaz. Mesleğin sadece icrasına ilişkin kusurlar, sadece mesleki çevrede belli belirsiz

²⁵ Deleuze, *Nietzsche*, çev. İlke Karadağ, 26.

bir kınamayla geçiştirilir. Bunlar, bağışlanabilir, önemsiz kusurlar olarak görülür. Bu ahlak kamu bilincini çok yakından ilgilendiremez, çünkü toplumun tüm üyelerinin ortak ahlakı söz konusu değildir, başka bir ifadeyle bu alan ortak bilincin biraz dışında kalır. Meslek ahlakı herkesin bir arada yerine getirmediği işleri düzenlediği için herkes bu işlerinin ne olduğu, nasıl olması gerektiği, bunlarla yükümlü bireylerin özel ilişkilerinin nasıl olması gerektiği duygularına sahip olamaz.²⁶

Görüldüğü gibi Durkheim, meslek ahlakının kamu bilincinin tamamına hitap eden bir ahlak anlayışı olmamasından dolayı meslek ahlakına karşı gerçekleştirilen hatalarda daha tavizkar bir tutum içerindedir.

Durkheim’in meslek ahlakında değinilmesi gereken diğer bir husus ise meslek korporasyonlarıdır. Durkheim, aynı meslek grubunda yer alan kişilerin bir örgütlenme içerisinde birlik oluşturarak bu birliğin ortaya koyduğu ilkeler doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği anlayışındadır. Mesleki uzmanlaşmanın ilerlemesi, bu alanlarda devletin rasyonel düzenlemeler yapabilmesini de zorlaştırmaktadır. Bunun için Durkheim, modern toplumlarda ahlaki kontrolü sağlayacak sınırlı bir yapı arar. Ona göre, meslek örgütleri ahlaki hayatın merkezi olabilir. Geleneksel topluluklar modern toplumlarda dağılma sürecine girdiği için, meslek örgütleri dışında rasyonel bir düzenleyici güç kalmamış gibidir. Durkheim’a bu noktada geçmişin lonca teşkilatları ilham verir. Bu teşkilatların mesleki olduğu kadar, ahlaki ve dini işlevleri de bulunur. Her lonca bir dini cemaat niteliği taşır. Teşkilata bağlı her bir üye bir “aile”nin ferdi gibidir. Üyeler arasında “kardeşlik” ilişkileri vardır. Loncalarda ekonomik faaliyetler, “kâr” güdüsüyle değil “ödev” anlayışıyla yürütülmektedir²⁷.

Durkheim’in ortaya koymuş olduğu mesleki korporasyon anlayışı geleneksel toplum yapısında bulunan lonca sistemi ile aynı içeriktedir. Durkheim, mesleki korporasyon sistemi ile bir nevi ahlaki değerlerin kontrol altında tutulmasını sağlayan bir mekanizma oluşturmak istemiştir. Durkheim, modern toplumlarda mesleki uzmanlaşma ile beraber ortaya çıkan farklı ahlaki ve kültürel değerlerin kontrol altında tutulmasını sağlamak adına eski lonca teşkilatı sistemini ortaya çıkarmıştır. Lonca teşkilatı sadece mesleki anlamda bir birlik içinde olmak demek değildir aynı zamanda teşkilatın içinde bulunan her bireyin ve ailesinin ahlaki ve dini işlevleri de teşkilat tarafından kontrol altında tutulur. Durkheim, modern toplumlarda oluşan

²⁶ Emile Durkheim, *Sosyoloji Dersleri*, çev. Ali Berkay (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 51.

²⁷ Çetinkaya, *Düşüncenin Serüveni*, 190.

dağılma sürecinin ahlaki anlamda kontrol altına alınması ile toparlanabileceğini düşünmektedir. Meslek örgütlerinin de lonca teşkilatı temelinde ele alınarak toplum üzerinde rasyonel bir düzenleyici görevinde bulunacağına inanan Durkheim’ın, sosyolojisinin temeli ahlak üstüne kurulu olduğu için onun ahlak adına ele aldığı her bir başlığı toplumsal düzenleme sağlamak adına kullandığı ifade edilebilir. Bu bağlamda meslek örgütlerinin kendi içinde oluşturduğu meslek ahlakı da Durkheim için toplumsal düzenleyici niteliğindedir.

6. Bilimsel Ahlak

Nietzsche’nin ahlak sorununa bilimsel açıdan yaklaşımı onun bilgi ve tanıma kavramlarından hareketle değerlendirilebilir. “Nietzsche, insanların tarih boyunca bilgi ve tanıma kavramına dair yaklaşımının hep farklı kavramlarla ama aynı düzeyde ilerlediğini düşünür.”²⁸ Bu ilerlemenin yavaş seyrinde ahlak sorununa dair gelişimin de yavaş düzeyde kaldığı anlayışı ortaya çıkar. Nietzsche’nin ifadelerinden yola çıkarak ahlak sorununa dair gelişimin yavaş düzeyde ilerlemesinin sebebi insanların sıkı sıkıya bağlı oldukları belki uydurarak, belki boş bir inanma isteğinin sonucunda oluşan bilgi ve tanıma kavramlarının değişmemesi için ahlak sorununun bilimsel açıdan gelişimi söz konusu olamamıştır. Nietzsche’nin düşüncelerinden yola çıkarak insanın bu şekilde bir bakış açısı ile ilerlemesinin insan için kolaya kaçmaktan kaynaklandığı söylenebilir: “Yaşantımızın büyük bir bölümünü uyduruyoruz, kendimizi herhangi bir olup bitenin uydurukçusu olarak görmemek için pek zorlanmıyoruz. Bütün bunların anlamı: Temelde, ta başından beri yalan söylemeye alışmışız.”²⁹ Nietzsche’ye göre insanlar yalan söyleyerek uydurarak yaşantılarını yürütmeye sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Nietzsche’nin ifadesinden yola çıkarak böyle bir ortamda bilimsel açıdan fikirler sunmak hatta bu fikirleri de insanların en çok yalan söyleyerek bağlandıkları ahlak anlayışı üzerinden ortaya koymak mümkün olmadığı için ahlak sorununa bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşmak zordur.

Nietzsche, bilimin amacı olarak ortaya konan anlayışa da eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Bilimin amacının insanda en çok haz uyandırması gerektiği ve insanda en az da rahatsızlık hissi yaratması gerektiği anlayışı Nietzsche’nin kabul edebileceği bir husus değildir. Nietzsche, insanın bir şeyleri öğrenmek, bilgi sahibi olmak adına çıktığı yolda elde edeceği bilginin haz yarattığı kadar rahatsızlık da oluşturabilecek yapıda olabileceğini düşünmektedir:

²⁸ Friedrich Nietzsche, *İyinin Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 105.

²⁹ Nietzsche, *İyinin Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, 106.

Nasıl? Bilimin en son amacı insana olabildiğince çok haz, olabildiğince az rahatsızlık verecek, ha? Nasıl olacak peki, ya haz ve rahatsızlık birbirine sıkı biçimde bağlıysa, birini olabildiğince edinmek isteyen, diğerini de olabildiğince edinmek zorunda ise,- "göklere yükselme coşkusu" öğrenmek isteyen, aynı zamanda "ölüm üzüntüsüne" hazırlaması gerekiyor? Belki de durum böyledir!³⁰

Nietzsche’nin bilimin amacına ulaşılırken istenen şeylere karşı eleştiride bulunmasının sebebi insanların nasıl ahlaki ilke ve onun getirdiği değer yükümlülüklerine karşı kendilerinde uyma zorunluluğu hissediyorlarsa bilim gibi belirli temeller üzerine kurulmuş bir yapının oluşturduğu etik ilkelerine karşı da insanların uyma zorunluluğu içerisinde olduğunu düşünmesinden dolayı eleştiride bulunmuştur.

Durkheim, yeni kurulmuş bir bilim olan sosyolojinin hem diğer sosyal bilimleri bir araya getiren ve ilişkilendiren niteliği, hem de bilgi üretme yöntemine dair ciddi bir çaba ortaya koymuştur. Durkheim’ın bu çabası, pozitivizm, işlevsellik ve dönemin konjonktürü arasında kesişerek somutlaşmaktadır. Bir başka deyişle, bu üç karakteristik onun yönteminin ortaya çıkmasında etkileyici ve hatta belirleyici olmuştur.³¹

Durkheim’ın sosyoloji bağlamında sosyal bilimlerin gelişimi için ortaya koyduğu yöntemler, teknikler ve ilkeler sosyal bilim alanının bilimsel ahlak yapısının da hangi yöntem ve tekniklerle ele alınması gerektiğinin temelini oluşturmuştur.

Durkheim, insanın ahlak anlayışına birçok bilim alanının etkili olduğu düşüncesindedir. Durkheim’ın ifadelerinden yola çıkarak denilebilir ki insan zihninde ahlak, bilimsel açıdan birçok bilim alanın aktardığı verilerle şekillenir: “Ahlak bilimleri özellikle insan zihni üzerine eğilen bilimlerdir. Dört tür ahlak bilimi var: Felsefe, sosyal bilim, dilbilim ve tarih.”³² Durkheim için bu bilimlerin yöntemi şu şekildedir:

Hakiki felsefi yöntem, deneyimleme yöntemidir; bu da üç kısma ayrılır: 1.Olguların gözlemlenmesi, sınıflanması ve genellenmesi; 2.Hipotezlerin üretimi; 3.Üretilen hipotezlerin deneyimleme yoluyla doğrulanması. Üç tür sosyal bilim var: siyaset, hukuk ve siyasal iktisat. Siyasetin yöntemi gözlem ve deneydir. Hukuk, tündengelim yöntemine sahiptir. Siyasal iktisatın yöntemi gözlem ve deneydir.

³⁰ Nietzsche, *Şen Bilim*, çev. Ahmet İnam, 34.

³¹ Çetinkaya, *Düşüncenin Serüveni*, 167.

³² Durkheim, *Felsefe Dersleri*, çev. Denca Kartun – Adem Beyaz, 247.

Dilbilimin yöntemi tümevarımdır. Tarih biliminin yöntemi tanıklığa dayanan kanıtlardır.³³

Görüldüğü gibi pozitivist bir sosyolog olarak bilimlerin ahlakla bağlantısını da belirli bir disiplin içerisine alarak ortaya çıkarmaya çalışan Durkheim, ahlak sorununu ele alırken pozitivistin etkisi ile daha yöntemsel kurallara dayanan bir tavır sergilemektedir.

7. Pragmatik Ahlak

Nietzsche, ahlaka pragmatik bir bakış açısıyla yaklaşımda bulunulmasını da eleştirmiştir. Nietzsche’nin bu tutumu özellikle toplumsal ahlak bazında pragmatik fiillerde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Nietzsche’nin eleştirel bir tavır içerisinde olmasının sebebi toplumsal ahlakta bireyin yararı gözetilmeksizin gerçekleşen bir pragmatik eylem anlayışının söz konusu olduğunu düşünmesindendir. Nietzsche’ye göre toplumsal ahlak açısından yapılan bu durum, bir “kayıрма”dır. Nietzsche, toplumsal ahlakın bünyesinde bulunan bireylere kendi iyiliğinden önce karşındakinin iyiliğini düşünerek hareket etmesi gerektiği öğretisinde bulunmasını doğru bulmamaktadır. Nietzsche’nin toplumsal ahlakın bu düşüncesini doğru bulmamasının altında toplumsal ahlakın bireyler için hiçbir zaman pragmatik bir fedakarlıkta bulunmaması gerçeği yatmaktadır:

Ahlaksız değer yargılarında egemen olan yararlılık, yalnızca sürü yararlılığı olduğu ilgiyi tek başına topluluğun korunmasına yöneltip ahlakdışı olan tümüyle, istisnasız, toplumun varlığına tehlike olarak görülen şey de arandığı sürece: “ Komşu sevgisinin ahlakı” olamaz.³⁴

Nietzsche, toplumun ahlakı için ele alanın yararlılık sadece toplumu tehlikeye sokabilecek şeyleri ortadan kaldırmaya yönelerek bireyi öteki konumuna koyarsa bireylerin her zaman birbirleri için fedakârlık gösterip “komşu sevgisine” sahip bir şekilde hareket etmelerinin mümkün olamayacağını düşünmektedir.

Durkheim ise pragmatizm ile toplumbilim arasındaki ilişkiyi ele alırken aslında kendi döneminde yeni çıkmış bir düşünce akımını inceleyerek bu akımın yöntemsel boyutlarının toplumla ilişkisini anlamaya ve değerlendirmeye çalışmaktadır. Durkheim’in pragmatizmi ele almasının başlıca iki sebebi vardır; biri dönemin güncel düşünce akımı olduğu için ikincisi ise

³³ Durkheim, *Felsefe Dersleri*, çev. Denca Kartun – Adem Beyaz, 247.

³⁴ Nietzsche, *İyinin Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam, 112.

pragmatizmin de sosyoloji gibi yaşam ve eylemle ilgili çıkarımlarla ve akıl yürütmelerle ilgilenmesinden dolayı.³⁵

Durkheim’in pragmatizm ile ilgili ders notlarında onun bu akımın savunucusu olduğuna dair bir ifade bulunmamaktadır. Ancak toplumsal bütünlük söz konusu olduğunda Durkheim’in pragmatizmin “doğru olan yararlıdır” anlayışından hareketle toplumsal birliğin sağlanması için bu akımın temel mantığına uygun hareket ettiği söylenebilir

Durkheim’a göre ahlak yasasının bireyin çıkarını gözetmesi ters bir durumdur. Ahlak yasasının evrensel olduğu anlayışı hâkimken bireyin çıkarını gözetken bir ahlak yasası anlayışı, ahlak yasasının evrensel olması gerektiği prensibine uymaz:

Etîge yönelik her faydacı yaklaşımda ahlak yasası bireysel çıkarı temel alır. O halde faydacılığı değerlendirmeye tabi tutmak için bireysel çıkarın ahlak yasasının şartlarını sağlayıp sağlamadığını araştıracağız. Daha önce ahlak yasasının evrensel olması gerektiğini söylemiştik. Bireysel çıkara dayalı bir ahlak yasası bu özelliğe sahip olabilir mi? Hayır. Çıkar, doğası gereği şahsidir.³⁶

Görüldüğü gibi Durkheim’in evrensel olarak gördüğü ahlak yasası toplumu bir arada tutmak için önemli bir unsurdur. Durkheim için pragmatist ahlak da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Sonuç

Nietzsche ve Durkheim’in içinde bulunduğu alanlar ahlaka karşı yaklaşımlarında etkili olmuştur. Bu durumu, ahlakın alt boyutlarıyla ilgili değerlendirmelerinde açık olarak görmek mümkündür.

Nietzsche, bireyi ön planda tutan bir ahlak anlayışını savunmakta ve bireyin çıkarlarının toplum tarafından göz ardı edilmesini eleştiren bir tutum sergilemektedir. Bireyin kendi gelişimine göre bir ahlak anlayışı oluşturabileceğini düşünen Nietzsche, bireysel ahlak ile ilgili görüşlerini ifade ederken toplum tarafından bireyin ahlakını yönlendirici yaptırımların olmasına karşıdır. Durkheim ise bireysel ahlak anlayışın da bireyin toplumla birlikte var olacağını ve toplumun var olabilmesi içinde bireyin kendisinden fedakârlıklar da bulunarak hareket etmesi gerektiğini düşünmektedir. Durkheim, bireysel ahlakla ilgili

³⁵ Emile Durkheim, *Pragmacılık ve Toplumbilim*, çev. Özer Ozankaya (İstanbul: Cem Yayınevi, 2016), 11.

³⁶ Durkheim, *Felsefe Dersleri*, çev. Denca Kartun – Adem Beyaz, 273.

açıklamalarında bile bireyi ikinci planda tutan ve toplumun varlığını önceleyen bir yaklaşımdadır.

Nietzsche, toplumsal ahlakın kendi içerisinde yer alan ahlaki değerlerle bireylerin davranışların yönlendirildiğini, bireylerin ahlaki değerlere uygun davranması için toplumsal ahlakın bireylere baskı yaptığını düşünmektedir. Durkheim ise toplumsal ahlakın toplumun birliğini ve bütünlüğünü sağlamak için önemli olduğunu ve bireylerin toplumsal ahlak tarafından oluşturulan ahlaki değerlere uygun olarak davranmasının gerektiğini belirtmektedir.

Nietzsche’ye göre dinsel ahlak toplumun içerisinde belirli bir üstünlüğe, bir saygınlığa sahip insanların çıkarlarına göre ortaya konan ahlaki değerler bütünüdür. Toplumun içerisinde bireylerin varlığını göz ardı edilerek oluşturulmuş bir ahlak anlayışıdır. Durkheim ise dinsel ahlak konusuna da toplumun bütünlüğünü koruyan bir yapı olarak yaklaşmıştır. Toplumun bir düzen içerisinde varlığını idame ettirmesi için dinsel ahlaki değer yargılarının gerekliliğini vurgulamıştır.

Nietzsche, ödev ahlakına Kant’ın açıklamalarını temele alarak eleştiride bulunmuştur. Kant’ın ödev ahlakından kastı bireyin sorumluluğu içerisinde bulunduğu durumdur. Kant, bireyin sorumluluğunu, salt erdem anlayışı üzerinden zorunlu bir şekilde değil bilinçli bir şekilde gerçekleştirmesi gerektiğini düşünmektedir. Nietzsche ise Kant’ın salt erdem anlayışına göre bireyin zihnini yönlendirmesini doğru bulmamaktadır. Nietzsche için birey yaptığı şeyi, kendisine nasıl doğru geliyorsa öyle gerçekleştirmelidir. Nietzsche, bireyin ahlakını kendi oluşturması gerektiği anlayışındadır. Durkheim ise Kant’ın ödev ahlakı anlayışına benzer bir anlayışla bireyin toplum içerisinde gerçekleştirmesi gereken sorumlulukları davranış haline getirmesi için bilinçli bir şekilde kendini yönlendirmesi gerektiğini düşünmektedir.

Nietzsche, meslek ahlakı konusunda bir başlık vererek açıklamada bulunmamış olsa da onun felsefesinde filozofun tanımını yaparken felsefeyi bir meslek bazında ele alıp filozofun uyması gereken ilkeleri belirlemesi bir nevi meslek ahlakının içerisinde ele alınabilecek bir tutumdur. Durkheim ise meslek ahlakı konusunda, ele alınan birçok başlıkta sergilediği tutumun aksine daha tavizkar bir yaklaşım içerisine girmiştir. Durkheim’a göre meslekler, bütün toplumu içine alan yapılar olmadığı için meslek gruplarının kendi içerisinde belirlediği ahlaki ilkelerde daha serbest olunabilir.

Nietzsche, ahlak alanı ile ilgi sorunların yüzyıllardır var olduğunu fakat bu sorunlarla ilgili bilimsel olarak adımların atılamadığını ifade etmiştir. Nietzsche, bu adımların atılamama sebebi olarak da toplumun bilgi ve tanıma gibi kavramlarda kendilerini çok ağırdan geliştirmelerinin etkisi olduğunu düşünmektedir. Durkheim ise ahlak anlayışına karşı bilimsel yaklaşımı ele alırken ahlakın birçok bilim ile etkileşim içerisinde bulunduğunu insanların ahlaka karşı yaklaşımlarında bu bilim alanlarının da etkisi olduğunu temellendirmeye çalışmaktadır.

Nietzsche’ye göre toplumsal ahlak anlayışının toplumun üzerinde uyguladığı ayrımcılık bireyi yok sayan bir durumdur. Nietzsche, toplum için ahlakın pragmatik bir şekilde ele alındığında bireyin ihtiyaçlarının göz önüne alınması gerektiğini düşünmektedir. Durkheim ise Nietzsche’nin eleştirdiği tutumu savunmaktadır. Bireyin toplumsal bütünlüğü sağlamak adına kendinden önce başkalarını düşünmesi, böyle bir fedakârlıkta bulunması toplumun yararına olacağından dolayı olarak bireyin de yararına olacaktır.

Sonuç olarak, görüldüğü üzere farklı iki sosyal bilim alanı içerisinde bulunan düşünürler, içerisinde bulundukları alanın etkisiyle bakış açılarının, algılarının farklılaşması sonucu birbirinin aksine düşüncelerle ahlak kavramını ele almış ve bu perspektifte değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Kaynakça

- Becermen, Metin. “Nietzsche’de Güç İstemi ve Hakikat İlişkisi Üzerine bir İnceleme”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:11 Sayı:19 (2010), 361-370. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/214369>
- Çakmakaya, Eda. “Ahlakın Neliği Sorununa Bir Bakış: Darwin ve Nietzsche’de Ahlakın İşlevi”, *FLSF Dergisi*, Sayı: 24 (2017), 421-437. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/804417>
- Çevikbaş, Sabahattin. “Nietzsche ve Nihilizm Kalkanına Yaşamın Yadsınmasını Kazımış Olan Bir Felsefe”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 14/1 (2010), 25-40. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/32193>
- Çetinkaya, Bayram Ali. *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Delleuze, Gilles. *Nietzsche*, çev. İlke Karadağ. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 3.Basım, 2016.

- Durkheim, Emile. *Ahlak ve Toplum*, çev. Duygu Çenesiz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 1.Basım, 2016.
- Durkheim, Emile. *Sosyoloji Dersleri*, çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Baskı, 2016.
- Durkheim, Emile. *İntihar*, çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi, 4. Basım, 2017.
- Durkheim, Emile. *Felsefe Dersleri*, çev. Denca Kartun, Adem Beyaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 1. Basım, 2018.
- Durkheim, Emile. *Pragmacılık ve Toplumbilim*, çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi, 1. Basım, 2016.
- Durkheim, Emile. *Toplumsal İşbölümü*, çev. Özer Ozankaya. İzmir: Cem Yayınevi, 3. Basım, 2018.
- Nietzsche, Friedrich. *Şen Bilim*, çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları, 3. Basım, 2011.
- Nietzsche, Friedrich. *Tan Kızılığı*, çev. Hüseyin Salihoğlu ve Ümit Özdağ. Ankara: İmge Kitabevi, 5. Basım, 2014.
- Nietzsche, Friedrich. *İyinin Kötünün Ötesinde*, çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları, 8. Basım, 2015
- Nietzsche, Friedrich. *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. Ahmet İnam. İstanbul: Say Yayınları, 8. Basım, 2017.
- Nietzsche, Friedrich. *Deccal*, çev. Ayça Kaya. İstanbul: Say Yayınları, 4.Basım, 2017.
- Nietzsche, Friedrich. *Güç İstenci*, çev. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Say Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Ritzer, George – Stepnisky, Jeffrey. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev. Irmak E. Howison. Ankara: Deki Basım Yayım, 2. Basım, 2015.